Za život u zajednici

Većini osoba sa invaliditetom potrebna je podrška za samostalan život, ali usluge, zajednica i tržište rada ostaju im nedostupni.

Marko Milanović

SAŽETAK ISTRAŽIVANJA – MART 2016.

Ideas

1 Uvod

Ratifikacijom Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom i Opcionog protokola, Republika Srbija je preuzela međunarodnu obavezu da „unapredi, zaštiti i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom i unapredi poštovanje njihovog urođenog dostojanstva". Iako je u prethodnom periodu poboljšan normativni okvir i povećana društvena vidljivost osoba sa invaliditetom, one su i dalje u znatno nepovoljnijem položaju u odnosu na ostale građane. Položaj osoba sa invaliditetom karakterišu visok stepen nezaposlenosti, nizak stepen obrazovanja, siromaštvo, politička isključenost, nasilje kojem su posebno izložene žene sa invaliditetom, rizik od institucionalizacije, kao i otežan pristup javnim objektima, površinama i uslugama.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom navodi da je invaliditet koncept koji se razvija i da invaliditet proizlazi iz interakcije lica sa različitim ograničenjima u funkcionisanju i barijera u okruženju koje onemogućavaju njihovo puno i delotvorno učešće u društvu ravnopravno sa drugima. Cilj javnih politika na lokalnom i nacionalnom nivou stoga mora da bude obezbeđivanje jednakih mogućnosti za osobe sa invaliditetom kao i za druge građane, kroz uklanjanje barijera za učestvovanje u društvu. Pri tome treba uzeti u obzir da se osobe sa invaliditetom međusobno značajno razlikuju po funkcionalnoj efikasnosti i mogućnosti interakcije sa sredinom, pa se samim tim razlikuju i barijere sa kojima se suočavaju. Različitim osobama sa invaliditetom zato je potreban različit stepen podrške, odnosno prilagođavanja sredine.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, od ukupno 7.186.862 stanovnika Srbije njih 571.780 (8 %) izjasnilo se kao osobe sa invaliditetom. Prosečna starost osoba sa invaliditetom je 67 godina, a u ukupnoj populaciji sa invaliditetom veće je učešće žena, sa 58,2 %. Podaci dobijeni popisom ne poklapaju se sa procenama Svetske zdravstvene organizacije i Svetske banke, statistikom Eurostata, kao ni sa regionalnom zastupljenošću osoba sa invaliditetom, prema kojima je udeo ove populacije između 10 % i 15 %. Isto tako, i podaci o uzrastu dobijeni popisom značajno odstupaju od međunarodnih podataka. Evropska agencija za rekonstrukciju procenjuje da u Srbiji živi između 700.000 i 800.000 osoba sa invaliditetom, a referentne organizacije i stručna javnost ovu procenu prihvataju kao tačnu. Osim što ne postoji jednoznačna procena broja osoba sa invaliditetom, još uvek ne postoji ni procena broja osoba kojima je potrebna podrška u različitim domenima funkcionisanja, odnosno procena potrebnih usluga.

Cilj ovog istraživanja je zato da preciznije proceni broj osoba sa invaliditetom kojima je potrebna podrška i vrstu usluga koje je neophodno obezbediti. Osim toga, želeli smo da procenimo trenutnu dostupnost i pristupačnost usluga i zajednice, kao i nivo građanske participacije i učešća na tržištu rada, kao neizostavnih delova samostalnog života. Zato smo, osim potrebe za podrškom, ispitali i stepen isključenosti osoba sa invaliditetom iz društva, njihovu uključenost u udruženja građana i na tržište rada, kao i motivaciju za uključivanje u obrazovanje i tržište rada. Metod i uzorak istraživanja opisani su na kraju sažetka.

2 Obrazovanje

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja definisao je načela i mehanizme razvijanja i primene inkluzivnog obrazovanja, koje podrazumeva jednako pravo i dostupnost obrazovnog sistema svakom detetu bez diskriminacije, uz obezbeđivanje dodatne podrške u skladu sa potrebama i individualnim načinom funkcionisanja deteta. Zakon o obrazovanju odraslih takođe predviđa da se osobama sa invaliditetom obrazovanje mora učiniti dostupnim u skladu sa njihovim potrebama i mogućnostima. Nažalost, stanje u praksi obiluje značajnim preprekama, kao što su manjak resursa ili nedovoljno razvijene kompetencije nastavnog kadra, i to u opštoj negativnoj društvenoj klimi u kojoj skoro 80 % građana i građanki Srbije misli da deca sa senzornim ili fizičkim invaliditetom koja pohađaju redovne škole imaju negativan uticaj na ostalu decu, dok 65 % misli isto kada su u pitanju deca sa intelektualnim poteškoćama. Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da, osim otpora inkluzivnom obrazovanju koji je još uvek prisutan kod pojedinih prosvetnih radnika i strukovnih

80 %

građana misli da deca sa senzornim ili fizičkim invaliditetom u redovnim školama loše utiču na ostalu decu

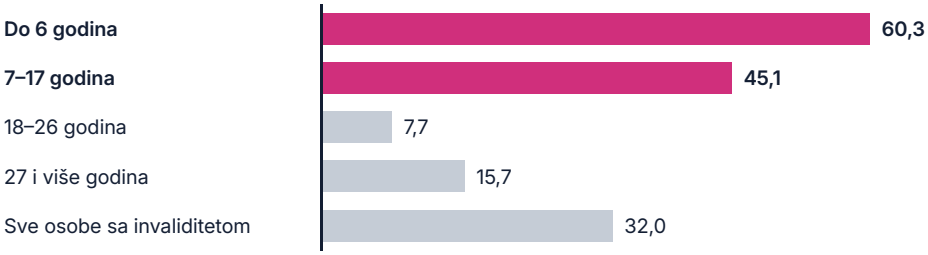
udruženja, veliku prepreku ostvarivanju prava na kvalitetno obrazovanje predstavlja i to što se dodatna podrška za dete finansira uglavnom iz budžeta lokalne samouprave.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da je stepen obrazovanja osoba sa invaliditetom povezan pre svega sa vremenom nastanka invaliditeta. Među osobama kod kojih je invaliditet nastao pre školskog uzrasta, 60 % ima samo osnovnu školu ili nije završilo osnovnu školu, a među onima kod kojih je invaliditet nastao tokom školovanja 45 % (Grafikon 1). Kako je kod 31 % osoba sa invaliditetom oštećenje nastalo pre školskog uzrasta, a kod čak 51 % posle 27. godine, ovo istraživanje je dobilo znatno povoljniju obrazovnu strukturu osoba sa invaliditetom od istraživanja čiji su uzorački okvir kontakti nevladinih organizacija ili zaposlene osobe sa invaliditetom.

GRAFIKON 1

Invaliditet iz detinjstva prati niže obrazovanje

Udeo osoba sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom, po uzrastu nastanka invaliditeta, %

Ako posmatramo sve osobe sa invaliditetom, najviše je onih sa srednjom školom (48 %), zatim sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom (32 %), pa sa višom i visokom školom (20 %). Ovo daje nešto drugačiju sliku o osobama sa invaliditetom i njihovim potencijalima za zapošljavanje. Ipak, ne treba zaboraviti da su osobe koje su invaliditet stekle na uzrastu od 0 do 6 godina u daleko lošijem položaju od ostalih građana. Zato bi bilo dobro razmisliti o različitim intenzitetima podrške za osobe sa invaliditetom, u zavisnosti od toga kada je invaliditet nastao, odnosno od prethodnog iskustva u školovanju. Osobama sa invaliditetom koje nisu imale mogućnost da pohađaju osnovnu školu, ili kojima nastava nije bila dovoljno prilagođena, mogla bi se obezbediti dodatna podrška u odnosu na osobe sa višim stepenom stručne spreme ili one koje nisu imale invaliditet u vreme školovanja. Ove mere mogu da obuhvate:

- dodatne edukacije za uključivanje na tržište rada;
- sticanje nespecifičnih veština za rad i postepeno uvođenje u posao;

- sticanje iskustva na otvorenom tržištu rada;
- sticanje formalnih kompetencija kroz iskustvo na tržištu rada, uz dodatne časove i polaganje ispita.

3 Zapošljavanje

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom na sveobuhvatan način uređuje oblast zapošljavanja osoba sa invaliditetom i na snazi je već više od pet godina. Saglasno ovom zakonu, kao i Ustavu Republike Srbije i Zakonu o radu, ukoliko osoba sa invaliditetom izrazi želju da radi, zadatak države i njenih organa je da joj omogući ostvarivanje ovog prava. Zbog dugogodišnje isključenosti iz društva, veliki broj osoba sa invaliditetom nema potrebne resurse i kompetencije da se uključi na tržište rada, a prilagođenost zajednice i institucija je još uvek niska, što i dalje ograničava mogućnosti osoba sa invaliditetom za razvoj. U skladu sa tim, podaci Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja govore da je 70 % osoba sa invaliditetom u Srbiji siromašno, samo 13 % zaposleno, a više od polovine živi od različitih socijalnih davanja. Posebno je zabrinjavajući podatak da 10 % zaposlenih osoba sa invaliditetom radi u nevladinom sektoru, najviše u organizacijama osoba sa invaliditetom.

70 %

osoba sa invaliditetom u Srbiji je siromašno, a zaposleno je samo 13 %

U ovom istraživanju dobijen je udeo zaposlenih osoba sa invaliditetom od 4 % na celom uzorku, a među osobama uzrasta od 18 do 64 godine 7 %. Najveći broj osoba je u penziji (63 %), pri čemu je čak 31 % osoba sa invaliditetom u invalidskoj penziji, a mlađe od 65 godina. To znači da je oko polovine osoba radnog uzrasta u penziji, a da je gotovo cela druga polovina nezaposlena. U najnepovoljnijem položaju u pogledu radnog statusa su osobe sa mentalnim smetnjama i intelektualnim poteškoćama, od kojih je čak 73 % nezaposleno, 25 % u penziji, a 2 % radi. Najviše penzionera ima među osobama sa telesnim invaliditetom: čak 69 % je u penziji, 26 % je nezaposleno, a 4 % zaposleno. Na tržište rada su u najvećoj meri uključene gluve i nagluve osobe, od kojih 46 % radi, 31 % je nezaposleno, a 23 % je u penziji (Grafikon 2).

4 %

osoba sa invaliditetom ima posao, a 63 % je u penziji

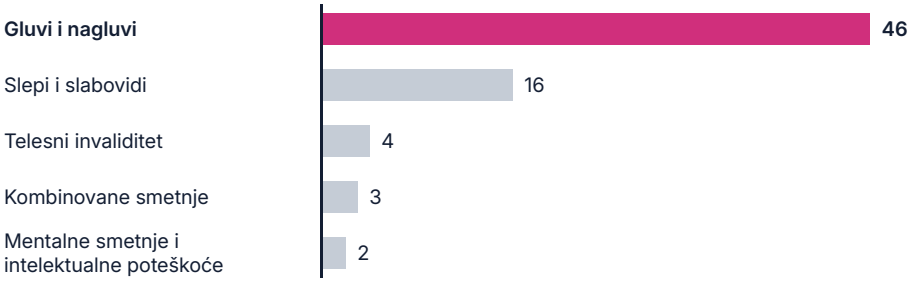
Na osnovu konsultacija sa različitim akterima stiče se utisak da osobe sa invaliditetom na zapošljavanje pre gledaju kao na način da steknu uslov za penziju nego kao na vrednost samu po sebi. U kontekstu nepristupačnosti zajednice i radnih mesta, ovo nije neshvatljivo. U skladu sa tim, čak 48 % osoba radnog uzrasta koje nisu u penziji ne bi volelo da radi u budućnosti, 39 % bi volelo da radi, a 13 % nema stav o tome.

Kako je jedan od ciljeva aktivne politike zapošljavanja unapređenje kompetencija osoba sa invaliditetom, a osobe sa invaliditetom koje ne mogu da zarade za život nužno moraju da žive od socijalne

GRAFIKON 2

Posao najčešće imaju gluve i nagluve osobe

Udeo zaposlenih, po dominantnom obliku ograničenja u funkcionisanju, %

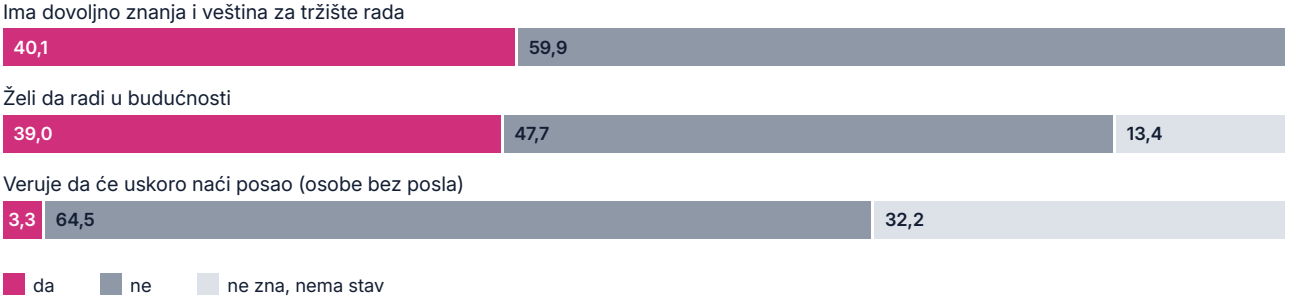
pomoći, ispitali smo i kako osobe sa invaliditetom procenjuju svoju spremnost za tržište rada i šanse da se zaposle. Tek 40 % osoba sa invaliditetom radnog uzrasta koje nisu u penziji smatra da ima dovoljno znanja da se uključi na tržište rada, dok 60 % smatra da nema. Između stava o spremnosti za tržište rada i želje da se u budućnosti zaposle postoji jaka povezanost, pa u osnovi nezainteresovanosti za rad stoji uverenje da na tržištu rada nemaju šta da ponude. Ovo dodatno ističe važnost ulaganja u razvoj kompetencija osoba sa invaliditetom.

Osobe sa invaliditetom tržište rada vide kao potpuno nepristupačno. Tek 3 % ispitanika koji nemaju posao smatra da će uskoro naći posao, 65 % smatra da je to malo verovatno, a 32 % ne zna da li će moći da nađe posao (Grafikon 3).

GRAFIKON 3

Malo ko veruje da ima šansu na tržištu rada

Odgovori osoba sa invaliditetom koje nisu u penziji, %

4 Socijalna zaštita

I pored brojnih zakonskih promena čiji je cilj bio uvođenje usluga socijalne zaštite kao mehanizma podrške samostalnom životu osoba sa invaliditetom, socijalna uključenost osoba sa invaliditetom je i

dalje na niskom nivou. Tome doprinose finansijsko siromaštvo, ali i nepristupačna životna sredina, neprihvatanje i predrasude okoline i nezainteresovanost lokalne zajednice za njihove potrebe. Nedovoljan broj usluga socijalne zaštite u zajednici utiče na socijalnu isključenost osoba sa invaliditetom. Sistem usluga socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom u Srbiji još uvek je uglavnom institucionalizovan, sa relativno ograničenim spektrom usluga u zajednici i usluga podrške na lokalnom nivou. Usluge su neravnomerno raspoređene, jer njihov broj i kvalitet zavise od stepena ekonomskog razvoja jedinica lokalne samouprave u okviru širih teritorijalnih celina. Najmanje usluga ima u ruralnim sredinama. Pružaoci usluga se najčešće angažuju putem projekata, što utiče na vrstu, kvalitet i održivost usluga. Sadržaj pojedinih usluga nedovoljno je poznat i pružaocima i korisnicima usluga.

Ko pruža podršku

U skladu sa tim, osobama sa invaliditetom podršku najčešće pruža porodica (85 %). Tek za 5 % osoba sa invaliditetom dominantan oblik podrške su službe podrške, 5 % ima podršku komšija ili prijatelja, a 5 % nema nikakvu podršku (Grafikon 4).

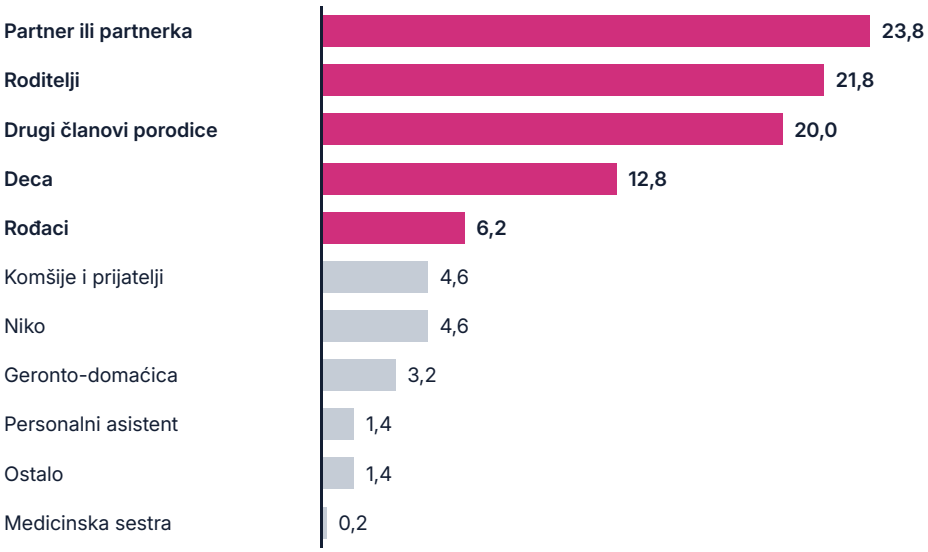
85 %

osoba sa invaliditetom podršku najčešće dobija od porodice

GRAFIKON 4

Podršku najčešće pruža porodica, službe retko

Ko osobi sa invaliditetom najviše pomaže u svakodnevnim aktivnostima, %

Na pitanje da li koriste usluge socijalne zaštite, 70 % ispitanika odgovorilo je potvrdno. Ipak, kao usluge socijalne zaštite koje koriste, osobe sa invaliditetom najčešće navode tuđu negu i pomoć (88 %), dok tek 4 % navodi da koristi pomoć u kući, a 1 % dnevni boravak, koji su zaista usluge socijalne zaštite. Ovo, s jedne strane, ukazuje na relativno dobru targetiranost tuđe nege i pomoći, ali, s

88 %

osoba koje kažu da koriste usluge navodi tuđu negu i pomoć; pomoć u kući tek 4 %

druge strane, i na to da osobe sa invaliditetom uglavnom ne razumeju sam pojam usluga socijalne zaštite, jer kao usluge navode materijalna davanja.

Kakva podrška je potrebna

Najveća je potreba za podrškom koja podrazumeva fizičko prisustvo druge osobe u korišćenju javnih službi i prevoza, održavanju higijene prostora i pripremanju hrane; u ovim domenima pomoć je potrebna za oko tri četvrtine osoba sa invaliditetom. Najmanjem broju osoba potrebna je podrška u komunikaciji, razumevanju i poštovanju pravila i ostvarivanju socijalnih odnosa (Grafikon 5). Na osnovu ovih karakteristika podrške i opisa usluga može se odrediti tip usluga potrebnih za samostalni život osoba sa invaliditetom. Osobama kojima je potrebna podrška u pripremanju hrane i održavanju higijene prostora pre svega je potrebna pomoć u kući. Osobama kojima je potrebna podrška u održavanju lične higijene, uzimanju obroka, kretanju po kući, korišćenju javnih službi i kretanju van kuće potreban je personalni asistent.

U istraživanju smo posmatrali usluge koje osobama sa invaliditetom omogućavaju samostalno donošenje odluka i uključivanje u opšte servise u zajednici: pomoć u kući, personalnu asistenciju, podršku u komunikaciji i socijalizaciji, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge i prevoz. Iako prevoz nije usluga socijalne zaštite, on je često preduslov za učešće osoba sa invaliditetom u obrazovanju i svetu rada.

Pet grupa prema potrebnoj podršci

Analizom latentnih klasa, statističkim postupkom koji ispitanike razvrstava u grupe sa sličnim odgovorima, identifikovano je pet grupa osoba sa invaliditetom kojima je potreban sličan intenzitet i vrsta podrške (Tabela 1).

Za 17 % osoba potrebna je podrška u svim domenima, bilo kroz pomoć druge osobe, bilo kroz nadzor i savetodavnu podršku. Svim osobama iz ove grupe potrebna je podrška u pripremanju hrane, održavanju higijene prostora i korišćenju prevoza i javnih službi. Za dve trećine potrebno je i fizičko prisustvo druge osobe kako bi ostvarile komunikaciju sa drugima, uspostavile socijalne odnose i poštovale socijalne norme.

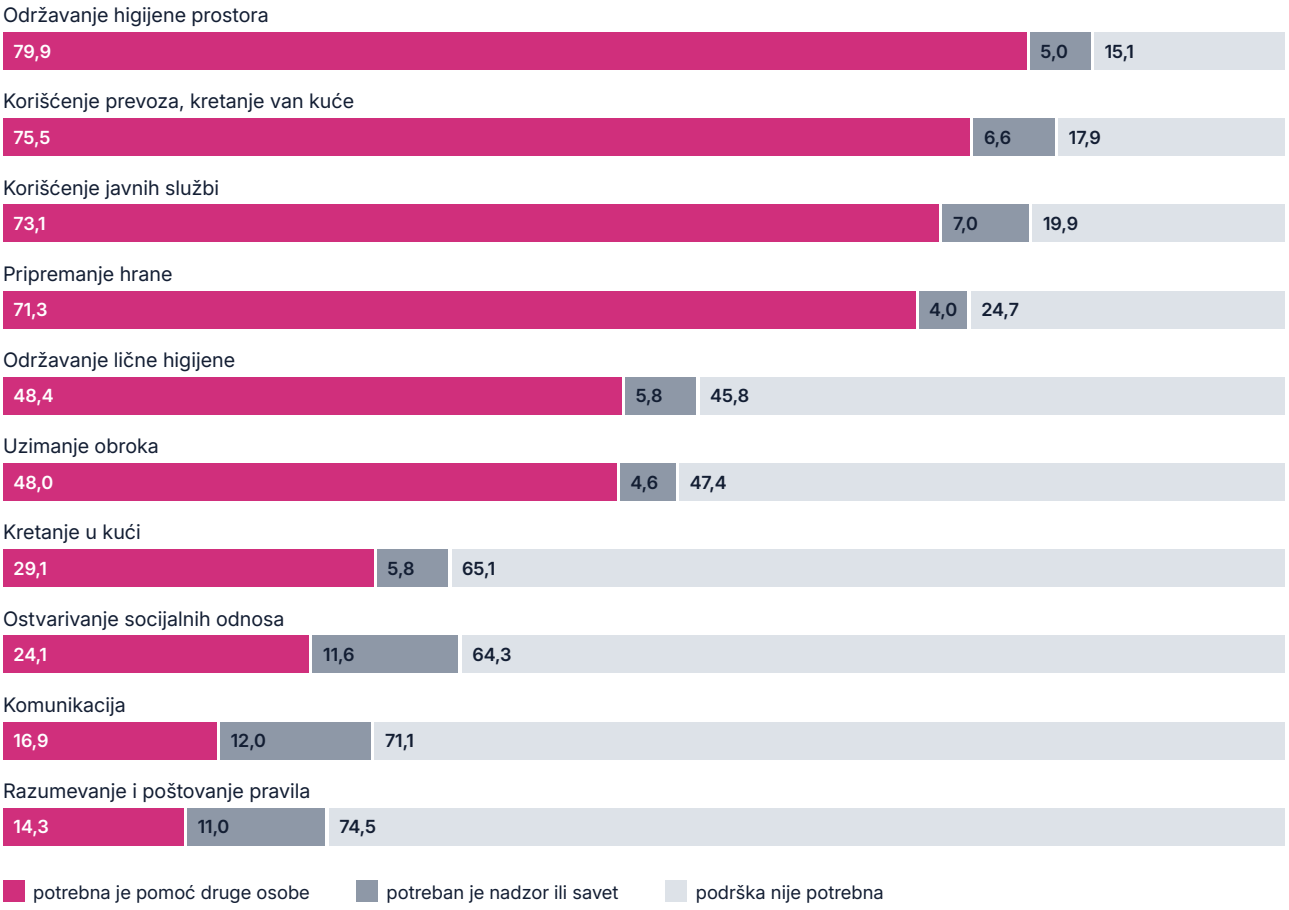
Osobe kojima je potrebna intenzivna podrška osim u domenu komunikacije (22 %) imaju sličnu potrebu za podrškom kao prethodna grupa, osim što mogu samostalno da komuniciraju i ostvaruju socijalne kontakte.

Veoma malom broju osoba (4 %) potrebna je samo podrška u smislu nadzora i savetovanja. Ova podrška im je najpotrebnija u domenima

GRAFIKON 5

Pomoć je najčešće potrebna van kuće i u kućnim poslovima

Potrebna podrška po domenima svakodnevnog života, % osoba sa invaliditetom

koji se odnose na interakciju sa zajednicom, a to su korišćenje javnih službi, kretanje van kuće, komunikacija, ostvarivanje socijalnih odnosa i razumevanje pravila, dok su u aktivnostima u kući nešto samostalnije.

Osobama kojima je dominantno potrebna podrška u težim fizičkim aktivnostima i kretanju van kuće podrška je pre svega potrebna pri korišćenju javnih službi i prevoza, pripremanju hrane i održavanju higijene prostora, a za 44 % i u uzimanju hrane. U preostalim domenima ove osobe su skoro u potpunosti funkcionalne. Možemo zaključiti da im je u kontekstu socijalne zaštite u najvećoj meri potrebna pomoć u kući, a dodatno i podrška u prevozu i odnosima sa javnim službama. Zato bi bilo dobro razmotriti uvođenje usluge povremene asistencije za sve tipove invaliditeta, kakav je sada servis prevodioca, dostupan osobama po potrebi. Ipak, ovim osobama i porodica u velikoj meri može da obezbedi podršku.

Više od četvrtine osoba sa invaliditetom (27 %) može skoro potpuno samostalno da funkcioniše, pri čemu je polovini ovih osoba potrebna

TABELA 1

Pet grupa i usluge koje su im potrebne

Grupa	Udeo	Potrebne usluge
Intenzivna podrška u svim domenima	17 %	pomoć u kući, personalna asistencija i prevoz, uz podršku u komunikaciji i socijalizaciji
Intenzivna podrška osim u domenu komunikacije i socijalizacije	22 %	pomoć u kući, personalna asistencija i prevoz
Dominantno podrška kroz nadzor i savetodavno-terapijske usluge	4 %	savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge; za skoro polovinu i podrška u komunikaciji
Dominantno podrška u težim fizičkim aktivnostima i kretanju van kuće	30 %	pomoć u kući, prevoz i podrška u odnosima sa javnim službama
Nizak intenzitet podrške	27 %	pomoć u kući i povremena pomoć u prevozu i javnim službama

podrška u održavanju higijene prostora i korišćenju javnog prevoza i javnih službi. Kako je struktura podrške ista kao u prethodnoj grupi, samo što je ovim osobama potrebno još manje podrške, isti zaključak važi i za njih.

Koliko usluga je potrebno

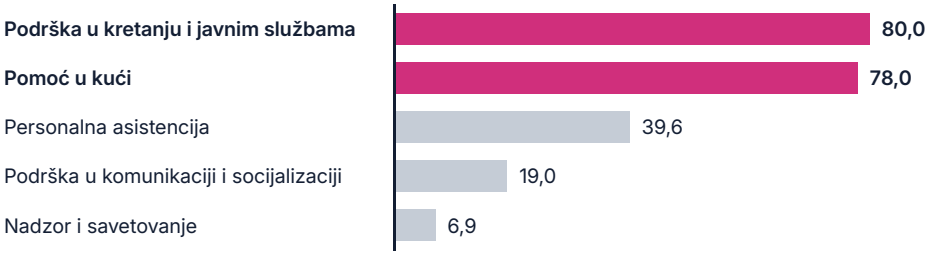
Na osnovu ovih analiza možemo zaključiti da je najvećem broju osoba sa invaliditetom potrebna pomoć u kući (78 %) i podrška pri kretanju u zajednici i opštenju sa javnim službama (80 %). Ove dve grupe usluga mogu se organizovati sa relativno niskim troškovima po korisniku, u obimu koji ipak omogućava zadovoljavanje osnovnih potreba korisnika. U manjoj meri, ali i dalje velikom broju osoba, potrebne su usluge personalne asistencije (40 %), pri čemu je za 19 % osoba potrebna svakodnevna podrška u komunikaciji i socijalizaciji. Ove usluge podrazumevaju pre svega lični odnos korisnika i pružaoca brige, odnosno rad sa samo jednim korisnikom, što ih čini skupim. Usluge nadzora i savetovanja potrebne su za ukupno oko 7 % osoba sa invaliditetom (Grafikon 6).

Podrška u svim domenima, kao i usluge nadzora i savetovanja, potrebne su pre svega osobama sa mentalnim i intelektualnim smetnjama i osobama sa kombinovanim smetnjama. Ove usluge potrebne su i osobama sa telesnim invaliditetom, ali u znatno manjoj meri. Intenzivna podrška osim u domenu komunikacije i socijalizacije potrebna je pre svega osobama sa telesnim invaliditetom. Obe vrste intenzivne podrške potrebne su pre svega

GRAFIKON 6

Četiri od pet osoba treba pomoć u kući i van nje

Udeo osoba sa invaliditetom kojima je usluga potrebna, %

deci, dok je na starijim uzrastima potreba za ovakvom podrškom manja. Deci su u najvećoj meri potrebne i usluge nadzora i savetovanja.

Procena za Beograd

Ako uzmemo u obzir procenu da u Srbiji živi oko 700.000 osoba sa invaliditetom, a da u Beogradu živi oko 23 % stanovnika, može se zaključiti da u Beogradu živi oko 160.000 osoba sa invaliditetom. Na osnovu procene potrebne podrške prema funkcionalnoj efikasnosti i procenjenog broja osoba sa invaliditetom, da bi se poštovala prava svih osoba sa invaliditetom potrebno je obezbediti usluge za broj osoba prikazan u Tabeli 2.

TABELA 2

Koliko osoba sa invaliditetom u Beogradu treba podršku

Potrebna usluga	Broj osoba
Pomoć u kući, prevoz i podrška u opštenju sa javnim službama	125.000
Personalna asistencija, odnosno podrška u svakodnevnim aktivnostima	62.000
Podrška u socijalizaciji i komunikaciji, uz personalnu asistenciju	30.000
Nadzor, odnosno savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge	11.000

Procena za oko 160.000 osoba sa invaliditetom koje žive u Beogradu (23 % od procenjenih 700.000 u Srbiji).

Iako je podrška potrebna svima, ako pokušamo da odredimo prioritete u finansiranju usluga, na osnovu strukture funkcionalne efikasnosti može se zaključiti da korisnici kojima nije potrebna podrška u aktivnostima svakodnevnog života (ADL) mogu u velikoj meri samostalno da funkcionišu, uz bolju prilagođenost zajednice i nizak nivo podrške. Ako kao prioritetne odredimo korisnike iz grupa

40 %

osoba sa invaliditetom prioritetno su potrebne celovite usluge: pomoć u kući, personalna asistencija i prevoz

kojima je potreban nadzor i podrška u svim domenima funkcionisanja, dobija se procena da je za oko dve petine osoba sa invaliditetom (40 %) nužno obezbediti celovite usluge koje podrazumevaju pomoć u kući, personalnu asistenciju i prilagođen prevoz. To znači da lokalna samouprava treba da obezbedi podršku za oko 59.000 osoba, koja obuhvata pomoć u kući, personalnu asistenciju i prevoz, i dodatno za 11.000 osoba usluge koje podrazumevaju stalno prisustvo druge osobe uz korisnika, ali u smislu nadzora.

Lokalna samouprava u Beogradu treba da obezbedi usluge za oko 70.000 osoba sa invaliditetom kojima je podrška najpotrebnija.

Jasno je da kapacitete za pružanje podrške u ovom obimu nemaju ni lokalna samouprava ni pružaoci usluga, pa je otvoreno pitanje kako organizovati i finansirati ovoliki obim podrške. Mehanizam koji je predviđen zakonom deluje nedovoljno i neadekvatno u odnosu na ovaj obim podrške, pa je potrebno razmotriti druge načine organizovanja podrške za osobe sa invaliditetom.

5 Učešće u zajednici

2 od 3

osobe sa invaliditetom kažu da im većina institucija u zajednici nije pristupačna

Osim što im usluge u zajednici nisu dostupne, osobama sa invaliditetom nisu pristupačne ni institucije. Za dve trećine osoba sa invaliditetom (66 %) većina institucija nije pristupačna: zdravstvo, kultura, obrazovanje, pravosuđe, službe zapošljavanja i centri za socijalni rad. Stan u kojem žive nije prilagođen za čak 52 % osoba sa invaliditetom, što ukazuje na neadekvatne standarde gradnje stambenih objekata. Najmanje su pristupačni ulice i javni prevoz: kretanje kroz grad nije pristupačno za 69 % osoba sa invaliditetom, a javni prevoz za 67 %. Zajednica je nešto pristupačnija gluvim i nagluvim osobama nego osobama sa drugim oblicima ograničenja (Grafikon 7).

23 %

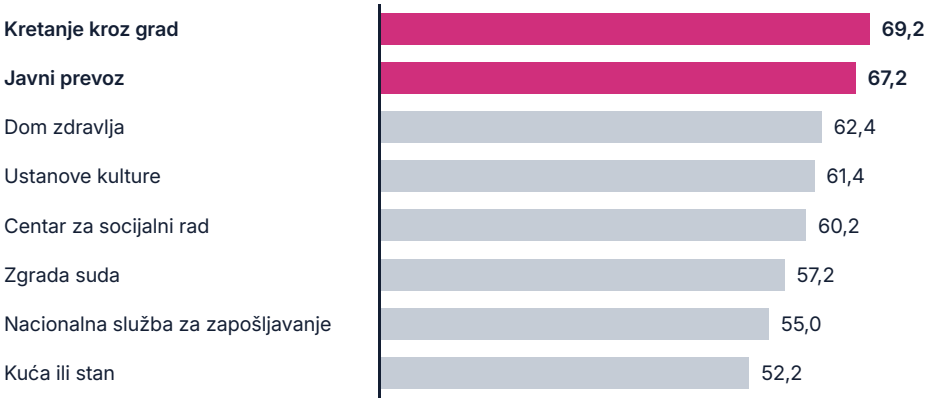
članova udruženja učestvuje u oblikovanju politike udruženja

Nešto manje od polovine osoba sa invaliditetom (43 %) učestvuje u radu udruženja koja okupljaju osobe sa invaliditetom, a 57 % nije član nijednog udruženja. Članovi udruženja su najčešće slepe i slabovide osobe (67 %) i gluve i nagluve osobe (58 %), a najređe osobe sa kombinovanim smetnjama (32 %). Deca su češće članovi udruženja od odraslih, a odrasli od starijih. Među članovima udruženja tek 23 % učestvuje u oblikovanju politike udruženja. Samo 10 % osoba sa invaliditetom smatra da udruženja u potpunosti zastupaju interese svih osoba sa invaliditetom, 35 % misli da ih

GRAFIKON 7

Ulice i javni prevoz su najmanje pristupačni

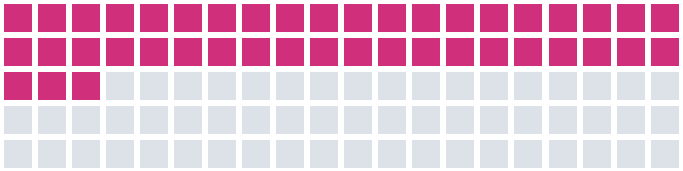
Udeo osoba sa invaliditetom kojima mesto ili ustanova nisu pristupačni, %

GRAFIKON 8

Manje od polovine osoba je u udruženjima

Članstvo u udruženjima osoba sa invaliditetom, na 100 osoba sa invaliditetom

43 od 100

osoba sa invaliditetom je član udruženja

zastupaju delimično, 27 % da ih uopšte ne zastupaju, a 28 % nema stav o tome (Grafikon 8).

6 Ključni nalazi

Dobijeni podaci jasno oslikavaju nepovoljan položaj osoba sa invaliditetom u društvu i njihovu isključenost:

- Osobama sa invaliditetom podršku najčešće pruža porodica (85 %), a tek za 5 % osoba sa invaliditetom dominantan oblik podrške su službe podrške; 5 % ima podršku komšija, a 5 % nema nikakvu podršku.
- Kao usluge socijalne zaštite koje koriste, osobe sa invaliditetom najčešće navode tuđu negu i pomoć (88 %), dok tek 4 % navodi pomoć u kući, a 1 % dnevni boravak, koji su zaista usluge socijalne zaštite. To ukazuje na relativno dobru targetiranost tuđe

nege i pomoći, ali i na to da osobe sa invaliditetom uglavnom ne razumeju pojam usluga socijalne zaštite, pa kao usluge navode materijalna davanja.

- Prema potrebi za podrškom, intenzivna podrška u svim domenima potrebna je za 17 % osoba sa invaliditetom, intenzivna podrška osim u domenu komunikacije i socijalizacije za 22 %, dominantno podrška kroz nadzor i savetodavno-terapijske usluge za oko 4 %, dominantno podrška u težim fizičkim aktivnostima i kretanju van kuće za oko 30 %, a nizak intenzitet podrške za oko 27 %.
- Najvećem broju osoba sa invaliditetom potrebna je pomoć u kući (78 %) i podrška pri kretanju u zajednici i opštenju sa javnim službama (80 %).
- U manjoj meri, ali i dalje velikom broju osoba, potrebne su usluge personalne asistencije (40 %), pri čemu je za 19 % osoba potrebna svakodnevna podrška u komunikaciji i socijalizaciji.
- Usluge nadzora i savetovanja potrebne su za ukupno oko 7 % osoba sa invaliditetom.
- Najviše usluga intenzivne podrške potrebno je deci.
- Da bi se obezbedila podrška osobama sa invaliditetom kojima je najpotrebnija, lokalna samouprava u Beogradu treba da obezbedi usluge za oko 70.000 osoba: za oko 59.000 osoba pomoć u kući, personalnu asistenciju i prevoz, i dodatno za 11.000 osoba usluge koje podrazumevaju stalno prisustvo druge osobe u smislu nadzora, kao i savetodavno-terapijske usluge.
- Nešto manje od polovine osoba sa invaliditetom učestvuje u radu udruženja koja okupljaju osobe sa invaliditetom (43 %), dok 57 % nije u udruženjima. Članovi udruženja su najčešće slepe i slabovide i gluve i nagluve osobe.
- Institucije u zajednici nisu pristupačne za 66 % osoba sa invaliditetom.
- Osobe kod kojih se invaliditet javio pre 18. godine u znatno su lošijem obrazovnom položaju od osoba kod kojih je invaliditet nastao kasnije, što je i očekivano. Među osobama kod kojih je invaliditet nastao pre školskog uzrasta 60 % ima samo osnovnu školu ili nije završilo osnovnu školu, a među onima kod kojih je nastao tokom školovanja 45 %.
- Veliki broj osoba sa invaliditetom ima penziju (63 %), a polovinu penzionera među osobama sa invaliditetom čine osobe mlađe od 65 godina.
- Na tržište rada uključeno je tek 4 % osoba sa invaliditetom, odnosno 7 % punoletnih osoba mlađih od 65 godina. Najnepovoljniji je položaj osoba sa mentalnim smetnjama i intelektualnim poteškoćama, koje najčešće niti rade niti imaju penziju.

– Osobe sa invaliditetom tržište rada vide kao nepristupačno. Tek 3 % osoba sa invaliditetom koje nemaju posao smatra da će uskoro verovatno naći posao, čak 60 % punoletnih osoba koje ne primaju penziju smatra da nema dovoljno znanja i veština da se uključi na tržište rada, a 48 % njih ne želi da radi u budućnosti.

7 Preporuke

Iako je ovo pre svega polazno istraživanje (benchmarking), iz njega se mogu izvući preporuke za unapređenje inkluzije osoba sa invaliditetom. Na osnovu dobijenih podataka, za otklanjanje ovih barijera za učešće predlažemo:

1. Treba raditi na informisanju osoba sa invaliditetom o mogućim oblicima podrške, odnosno o uslugama socijalne zaštite uopšte i o tome kako mogu da ih koriste. Veliku odgovornost za to imaju centri za socijalni rad i udruženja osoba sa invaliditetom.
2. Potrebna podrška i obim usluga za osobe sa invaliditetom prevazilaze kapacitete lokalne samouprave, ali i pružalaca usluga. Pitanje je da li trenutno propisani mehanizmi i način finansiranja ovih usluga mogu da obezbede ovoliki obim podrške ili je potrebno razmišljati o drugačijim modelima i učešću nacionalnog nivoa u finansiranju usluga za osobe sa invaliditetom.
3. Fokus razvoja socijalnih usluga treba da budu usluge intenzivne podrške za decu, kojoj su različiti oblici intenzivne podrške najpotrebniji, kao i usluga povremene asistencije za osobe kojima je potrebna podrška u opštenju sa javnim službama i kretanju u zajednici, a koje ne ispunjavaju uslove za korišćenje personalne asistencije.
4. Organizacije koje predstavljaju osobe sa invaliditetom treba da posvete više pažnje uključivanju osoba sa invaliditetom u rad udruženja i njihovom učešću u donošenju odluka u udruženju.
5. Treba izdvojiti finansijska sredstva koja bi osobama sa invaliditetom omogućila prilagođavanje životnog prostora, kako bi bile samostalnije u svakodnevnom funkcionisanju.
6. Potrebno je uraditi detaljnu procenu troškova prilagođavanja javnih institucija osobama sa invaliditetom.
7. Kako je velikom broju osoba sa invaliditetom potreban specijalizovani prevoz, potrebno je uložiti znatno više napora u prilagođavanje gradskog prevoza potrebama osoba sa invaliditetom, kako bi se svima omogućilo kretanje kroz grad.
8. Treba uvesti dodatnu podršku za sticanje kompetencija potrebnih za zapošljavanje kada je oštećenje kod osobe sa

invaliditetom bilo prisutno u vreme školovanja. Podrška se može organizovati kroz dodatne edukacije za uključivanje na tržište rada, sticanje nespecifičnih veština za rad i postepeno uvođenje u posao, sticanje iskustva na otvorenom tržištu rada i sticanje formalnih kompetencija kroz iskustvo na tržištu rada, uz dodatne časove i polaganje ispita.

9. Prioritet politike zapošljavanja treba da bude razvoj veština osoba sa invaliditetom za uključivanje na tržište rada, sa posebnim fokusom na povećanje zapošljivosti osoba sa mentalnim smetnjama i intelektualnim poteškoćama.

10. Treba raditi na razvoju motivacije osoba sa invaliditetom da učestvuju na tržištu rada i na podizanju svesti o učešću osoba sa invaliditetom na tržištu rada, ali uz istovremeno obezbeđivanje mogućnosti za sticanje veština za tržište rada. Veću važnost treba dati stvaranju mogućnosti za razvoj veština, a kampanje treba da prate ove programe.

8 O istraživanju

Istraživanje je sprovedeno u septembru 2015. godine telefonskom anketom, u partnerstvu sa preduzećem za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom „Pro Pozitiv“, koje je prikupilo podatke. Slučajni uzorak čini 500 domaćinstava u Beogradu u kojima živi osoba sa invaliditetom, izabranih na osnovu administrativne definicije invaliditeta. Zato uzorak nije vezan za udruženja: polovina ispitanih osoba nije član nijednog udruženja. Struktura uzorka prikazana je u Tabeli 3.

500

domaćinstava u Beogradu u kojima živi osoba sa invaliditetom, septembar 2015.

TABELA 3

Ko je učestvovao u istraživanju

Obeležje	Struktura uzorka
Pol	žene 51,6 %, muškarci 48,4 %
Uzrast	7–17 godina 2,8 %, 18–64 godine 61,0 %, 65 i više godina 36,2 %; prosečno 55,6 godina
Mesto stanovanja	grad 80,8 %, selo 19,2 %
Uzrast nastanka invaliditeta	do 6 godina 31,2 %, 7–17 godina 10,2 %, 18–26 godina 7,8 %, 27 i više godina 50,8 %
Dominantno ograničenje	telesni invaliditet 44,0 %, mentalne smetnje i intelektualne poteškoće 24,2 %, kombinovane smetnje 14,8 %, slepi i slabovidi 13,2 %, gluvi i nagluvi 3,8 %

Upitnik je napravljen za ovo istraživanje, uz konsultacije sa Nacionalnom organizacijom osoba sa invaliditetom i drugim akterima. Potreba za podrškom merena je preko funkcionalne efikasnosti, odnosno sposobnosti osobe da nezavisno zadovoljava osnovne potrebe u svakodnevnom životu, u jedanaest domena, od oblačenja i lične higijene do korišćenja javnih službi, komunikacije i poštovanja pravila. Ne procenjuje se sama osoba, već njena mogućnost da funkcioniše u sredini u kojoj živi. Korišćena je verzija skale SFE-BSM prilagođena telefonskom ispitivanju (pouzdanost 0,82; saglasnost ispitivača 88 %).

Zbog telefonskog anketiranja ispitana su samo deca od šest i više godina; za njih su odgovarali roditelji, uz učešće deteta u skladu sa uzrastom. Kada je odrasla osoba imala teškoće u komunikaciji, u odgovaranju je pomagao član domaćinstva. Iz istog razloga osobe sa oštećenjem sluha mogu biti nešto slabije zastupljene nego u populaciji.